

چیستی ایمان

در قرآن کریم

به روش تحلیل محتوای کیفی

سید مصطفی احمدزاده

www.ketab.ir

پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

نشانی: قم، خیابان معلم، ساختمان ستاد دفتر تبلیغات اسلامی،
 نشر پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی
 تلفن و دورنگار: ۰۲۵-۳۷۸۳۲۸۳۳
 ص.پ: ۳۷۱۸۵/۳۶۸۸
 کدپستی: ۳۷۱۵۶۱۶۵۹۱
 مراکز پخش
 ۱. قم، میدان شهدا، تلفن و دورنگار ۰۲۵-۳۱۱۵۱۲۵۰
 ۲. تهران، خیابان انقلاب، روبروی دانشگاه تهران،
 پاساژ فروزنده، طبقه همکف، واحد ۳۱۲، تلفن:
 ۰۲۱-۶۶۹۵۱۵۳۴
 وبگاه: www.pub.isca.ac.ir
 رایانامه: nashr@isca.ac.ir
 فروشگاه مجازی نشر: www.shop.isca.ac.ir
 فروشگاه نشر دیجیتال: www.pajooahaan.ir
 همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

چستی ایمان در قرآن کریم
 به روش تحلیل محتوای کیفی
 سیدمصطفی احمدزاده
 ناشر
 پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی
 وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم
 تهیه
 پژوهشکده اسلام تمدنی
 سرویراستار
 محمداقبر انصاری
 ویراستار
 وحید حامد
 لیتوگرافی، چاپ و صحافی
 چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب
 چاپ اول: تابستان ۱۴۰۰
 ۳۰۰ صفحه
 قیمت: ۷۵۰۰۰ تومان
 عنوان: ۶۷۳؛ مسلسل: ۱۰۴۹

سرشناسه: احمدزاده، سیدمصطفی، ۱۳۵۲-
 عنوان و نام پدیدآور: چستی ایمان در قرآن کریم به روش تحلیل محتوای کیفی / سیدمصطفی احمدزاده؛ تهیه
 مشخصات نشر: پژوهشکده اسلام تمدنی
 قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ
 اسلامی، ۱۴۰۰
 مشخصات ظاهری: ۳۴۴ ص.: جدول، نمودار
 شابک: ۷۵۰۰۰ ریال
 وضعیت فهرست نویسی: فیبا
 یادداشت: کتابنامه: ص. [۲۶۹] - ۳۷۶؛ همچنین به صورت زیرنویس
 یادداشت: نمایه
 موضوع: ایمان (اسلام) -- جنبه های قرآنی
 موضوع: تحلیل محتوا
 شناسه افزوده: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ
 اسلامی، پژوهشکده اسلام تمدنی
 رده بندی کنگره: BP ۱۰۴
 رده بندی دیویی: ۲۹۷/۱۵۹
 شماره کتابشناسی ملی: ۷۶۱۳۷۶۶

سخنی با خواننده ۱۱

فصل اول: کلیات ۱۵

فصل دوم: درآمدی بر روش تحلیل محتوای کیفی

مقدمه ۲۳

۱. مفهوم‌شناسی ۲۳

۲. تاریخچه ۲۵

۳. رویکردها ۲۸

الف) تحلیل محتوای قراردادی ۲۸

ب) تحلیل محتوای جهت‌دار ۳۰

۴. پارادایم‌شناسی ۳۲

۵. پارادایم روش تحلیل محتوای کیفی ۳۴

۶. عناصر بنیادی پارادایم تفسیری ۳۵

الف) هستی‌شناسی تفسیری ۳۵

ب) معرفت‌شناسی تفسیری ۳۶

ج) روش‌شناسی تفسیری ۳۷

د) روش تفسیری ۳۷

۳۸	۷. عناصر بنیادی پارادایم اسلام
۳۹	الف) هستی‌شناسی قرآنی
۴۳	ب) معرفت‌شناسی قرآنی
۴۵	ج) روش‌شناسی قرآنی
۴۸	د) روش قرآنی
۴۹	۸. سلسله‌مراتب معرفتی در پارادایم تفسیری

فصل سوم: کاربرد روش تحلیل محتوای کیفی در تفسیر قرآن کریم

۵۳	مقدمه
۵۴	۱. اعتبار روش تحلیل محتوای کیفی در تفسیر قرآن کریم
۵۵	۲. کاربرد روش تحلیل محتوای کیفی در سنت تفسیر قرآن کریم
۵۵	الف) آیات قرآن کریم
۵۶	ب) روایات امامان معصوم علیهم‌السلام
۵۹	ج) آثار عرفانی
۶۰	د) آثار تفسیری
۶۳	۳. نسبی‌گرایی در روش تحلیل محتوای کیفی
۶۶	۴. فرایند تحلیل محتوای کیفی در تفسیر قرآن کریم
۶۶	الف) انتخاب مسئله پژوهش
۶۸	ب) گردآوری داده‌ها
۷۱	ج) انتخاب واحد تحلیل
۷۲	۱) واحدهای ثبت
۷۴	۲) واحدهای زمینه

۷۸	 (د) مفهوم سازی
۷۹	 (۱) اصول مفهوم سازی
۸۰	 (۲) فرایند مفهوم سازی
۸۳	 (۳) شیوه مفهوم سازی
۸۴	 (ها) مقوله بندی
۸۵	 (۱) فرایند مقوله بندی
۸۷	 (۲) ویژگی و ابعاد مقوله
۸۹	 (۳) مقوله های فرعی
۹۳	 (۴) مقوله مرکزی
۹۴	 (۵) تکنیک های شناسایی مقوله مرکزی
۹۵	 (و) تفسیر نتایج

فصل چهارم: چیستی ایمان

۹۹	 مقدمه
۹۹	 ۱. مفهوم سازی
۱۰۱	 ۲. مقوله بندی
۱۰۲	 ۳. چیستی ایمان
۱۰۴	 ۴. متعلق ایمان
۱۰۵	 الف) ایمان به خدا
۱۰۶	 ب) ایمان به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله
۱۰۷	 ج) ایمان به پیامبران علیهم السلام
۱۰۸	 د) ایمان به قرآن کریم
۱۱۲	 هـ) ایمان به کتاب های آسمانی

۱۱۴	و) ایمان به روز آخرت
۱۱۶	ز) ایمان به فرشتگان
۱۱۶	ح) ایمان به غیب
۱۱۶	ط) ایمان به باطل
۱۱۷	جمع‌بندی متعلق ایمان
۱۲۳	۵. مراتب ایمان
۱۲۸	۶. جایگاه ایمان
۱۳۳	۷. اختیاری بودن ایمان
۱۳۶	الف) دعوت به ایمان آوردن
۱۳۷	ب) تبدیل ایمان به کفر و برعکس
۱۳۷	ج) انتخاب ایمان یا کفر
۱۳۷	د) عدم دخالت خداوند
۱۳۸	هـ) ایمان آوردن اختیاری انسان‌ها و اقوام
۱۳۹	۸. قلبی بودن ایمان
۱۴۱	۹. نقش جنسیت در ایمان
۱۴۴	۱۰. تقابل کفر و ایمان
۱۵۱	سخن پایانی
۱۵۵	پیوست
۲۶۹	کتابنامه

سخنی با خواننده

توسعه و توانمندسازی علوم اسلامی از دیرباز ذهن و ضمیر دانشمندان اسلامی را به خود جلب کرده بود؛ اما در سدهٔ معاصر به ویژه در چند دههٔ اخیر، ابعاد، سویه‌ها و چشم‌اندازهای گوناگون یافته است. اندیشمندان در زوایای گوناگون آن غور کرده و دُرهای درخشانی فراچنگ آورده‌اند.

در میان علوم اسلامی، قرآن کریم و مطالعات تفسیری که آبشخور، سرچشمه و خاستگاه دانش‌های اسلامی دیگر است، نقش محوری و کلیدی دارد؛ از این رو در صدر اهمیت و توجه نشیند و تلاش و کوشش بیشتری را می‌طلبد. روشن است که روش‌شناسی گرانیگاه تحول در مطالعات تفسیری است که پیشینه آن به سده‌های آغازین تاریخ پر فراز و فرود تفسیر قرآن کریم بر می‌گردد؛ اما در میراث سنت تفسیری، حرکتی کُند داشته و چندان‌که شاید و باید تنوع و گستردگی نیافته است. خوشبختانه امروزه در کانون فکر و اندیشه پژوهشگران و قرآن‌پژوهان قرار گرفته است.

از بررسی آثار منتشره در ساحت روش، دست کم سه نوع شیوه به دست می‌آید: استفاده از روش‌های سنتی مانند تفسیر روایی، عقلی، قرآن به قرآن و...؛ استفاده عاریتی از روش‌های علوم انسانی دیگر؛ بهره‌گیری هوشمندانه از

روش‌های جدید در سایه‌سار مبانی، اصول و قواعد تفسیری قرآن کریم، شیوه نخست که در میان مفسران از گذشته آغاز شده و تا به امروز نیز ادامه دارد، از اعتبار لازم برخوردار است. شیوه دوم که گرفتار خلط و آشوب روشی است، یافته‌ها و نتایج معتبری به همراه ندارد؛ زیرا اغلب روش‌های نوپدید - بدون تغییر و تصرف - به لحاظ پارادایمی در ساحت هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی، انسان‌شناسی و به دنبال آن روش‌شناسی و روش، با مبانی و اصول تفسیر قرآن کریم اگر نگوئیم تضاد دارد، دست کم انطباق و همخوانی ندارد. شیوه سوم که از کاستی‌های شیوه دوم به دور است، راهی میانه برای بهره‌گیری از روش‌های نوپدید علوم انسانی دیگر در راستای فهم و تفسیر قرآن کریم است. نکته مهم در این شیوه، توجه دقیق، عمیق و جامع به مبانی روش‌شناختی هر روش است که با مبانی و اصول تفسیری قرآن کریم انطباق داشته باشد یا بتواند با تغییراتی منطبق و سازگار شود.

پژوهشکده اسلام تمدنی با مأموریت تأمین پشتیبان‌های علمی تمدن نوین اسلامی - ایرانی، توسعه و توانمندسازی علوم اسلامی معطوف به احیای تمدن اسلامی و تولید، بازسازی، تقویت و ارتقای روش‌شناسی‌های علوم اسلامی را در دستور کار خویش دارد.

اثر پیش روی خوانندگان عزیز با هدف بومی‌سازی روش تحلیل محتوای کیفی در مطالعات تفسیری قرآن کریم به رشته تحریر درآمده است. نویسنده اثر آقای دکتر سیدمصطفی احمدزاده استادیار گروه قرآن و مطالعات اجتماعی که پیش از این اثری در ساحت روش‌شناسی واژگانی قرآن کریم به جامعه علمی کشور تقدیم کرده بود، در سال‌های اخیر بر پژوهش درباره روش‌شناسی قرآن و مطالعات اجتماعی متمرکز شده که بخشی از این تلاش‌ها و کوشش‌های

علمی در این اثر به بار نشسته است و به زودی شاهد آثار دیگری از ایشان در این حوزه خواهیم بود. نگارنده با گزارش و بررسی هرچند گذرا در حیطه پارادایم‌شناسی روش تحلیل محتوای کیفی و مقایسه آن با پارادایم نه چندان تعریف‌شده روش‌شناسی مطالعات قرآنی سعی کرده در حلقه نهایی این دو پارادایم، یعنی روش که آن دو را به هم نزدیک می‌کند، متمرکز شود و با متناسب‌سازی آن با مبانی و اصول تفسیری، فرایند روش تحلیل محتوای کیفی در مطالعات قرآنی را با مطالعه موردی «چیستی ایمان» گزارش کند.

آنچه فراهم شده با همه دقت و روشمندی، برداشت و خوانشی از این روش است که مانند هر نوشته دیگری درخور نقد است؛ از این رو پژوهشکده اسلام تمدنی از نقدها، اشکرات و راهنمایی‌های دانشمندان و پژوهشگران محترم به گرمی استقبال می‌کند.

با قدردانی و سپاس از زحمات علمی پژوهشگر عزیز و ناظر محترم جناب آقای دکتر سیدعلی‌نقی ایازی، از ارزیابان گرامی و شورای علمی محترم گروه قرآن و مطالعات اجتماعی و رئیس محترم دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی تشکر می‌کنم؛ نیز از کارشناس کوشای گروه، اداره محترم امور پژوهشی، اداره کل پژوهش و اداره محترم نشر پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی بابت پیگیری‌های مجدانه آنان در ویراستاری، چاپ و نشر این اثر سپاسگزارم.

سیدمصطفی احمدزاده

مدیر پژوهشکده اسلام تمدنی